

תהלים מזמור קכא

מזמור קכא הוא מזמור העוסק במצוקת האדם ואמונתו בשמירת ה' עליו. שמירת ה' על האדם היא קרובה ומקיפה את כל עולמו. הפרק ילמד בשיעור אחד.

שאלות מכוונות למידה:

מהם המצבים בהם פונה האדם לבקש את שמירת ה'?
מה משמעותו של התיאור הכולל של שמירת האדם על ידי ה'?

2.....שירי המעלות, מבנה המזמור ועניינו.

5.....עיון במזמור

8.....הקשר רחב [רשות]

10.....הקשר אישי [רשות]

10.....העשרה

שירי המעלות, מבנה המזמור ועניינו

א	שיר למעלות	
אָשָׂא עֵינֵי אֶל הַהָרִים	מֵאֵינִי יבֹא עֲזָרִי :	
ב	עֲזָרִי מֵעַם ה'	עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ :
ג	אֵל יִתֵּן לְמוֹט רַגְלֶךָ	אֵל-יְנוּם שֹׁמְרֶךָ :
ד	הֲנֵה לֹא יְנוּם וְלֹא יִישָׁן	שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל :
ה	ה' שֹׁמְרֶךָ	ה' צִלְּךָ עַל-יַד יְמִינֶךָ :
ו	יִזְמַם הַשָּׁמַשׁ לֹא יִכְבֶּה	וַיִּרַח בְּלִילָה :
ז	ה' יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל רָע	יִשְׁמֹר אֶת נַפְשֶׁךָ :
ח	ה' יִשְׁמֵר צִאתְךָ וּבֹאֶךָ	מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :

שירי המעלות

מזמור קכא הוא חלק מתוך קבוצת המזמורים קכ-קלד, הפותחים כולם במילים "שיר המעלות". (מזמורנו הוא היחיד הפותח ב"שיר למעלות"). לפי דברי רש"י בעקבות המשנה, אמרו אותם הלויים על חמש עשרה מעלות העולות מעזרת נשים לעזרת ישראל בבית המקדש. מנהג נפוץ בקהילות רבות הוא לקרוא בין תפילת מנחה של שבת לתפילת ערבית של מוצאי שבת מזמורים אלו בתוספת למזמורים אחרים (למשל מזמור קי"ט).

מקומו של המזמור בסידור התפילה

עדות המזרח נוהגות לומר את המזמור בתפילת ערבית של כל אחד מימי החול, לפני עלינו לשבת. המזמור כלול בקידוש לבנה.

העמקה:

לפי המשנה בתענית (ב, ב-ג) המזמור מהווה חלק מהתפילה המיוחדת לימי התענית: ב,ב, עמדו בתפילה--מורידין לפני התיבה זקן ורגיל, ויש לו בנים, וביתו ריקן, כדי שיהא ליבו שלם בתפילה;

ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות--שמונה עשרה שבכל יום, ומוסיף עליהן עוד שש.

בג, ואלו הן--זכרונות, ושופרות, "אל ה', בצרתה לי (מזמור קכ) "אשא עיניי, אל ההרים (מזמור קכא)

"ממעמקים קראתיך ה' " (מזמור קל) "תפילה, לעני כי יעטוף" (מזמור קב).

מבנה המזמור:

נוכל לראות במזמור דו- שיח:

בפסוקים א-ב הדובר הראשון שואל: "אֶשָׂא עֵינַי אֶל-הַהָרִים מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי:"

ומשיב לעצמו: "עֲזָרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שְׂמִים וְאֶרֶץ:"

אח"כ בפסוקים ג- ח פונה הדובר השני אל הדובר הראשון בדברי חיזוק ועידוד.

המילה המנחה:

הפועל ש.מ.ר, חוזר שש פעמים במזמור ומבטא גם את הצורך של המשורר בשמירת ה' וגם את אמונתו בשמירת ה'. השמירה היא מקיפה וכוללת: לאורך כל הדרך (אל יתן למוט רגלך, צאתך ובואך), ביום ובלילה (יומם השמש לא יככה וירח בלילה), עכשיו ובעתיד (מעתה ועד עולם).

מהי המציאות כלפיה מופנה המזמור?

מזמור זה הוא מזמורם של הנתונים בצרה או יוצאים לדרך חדשה המחפשים עזרה וחיזוק: יש המפרשים מזמור זה גם בדרך נוספת, ומוצאים במזמור זה את דבריהן של השבים מן הגלות.

הסבר זה ילמד לתלמידי 5 יח"ל בלבד:

מזמורם של השבים מן הגלות - [לתלמידי 5 יח"ל]

יש המוצאים במזמור את דבריהם של השבים מן הגלות:

רד"ק

(ג) אל יתן. אומר כל אחד לחבירו בגלות דרך נחמה, טוב הוא שְׂשִׁמְתָּ בַטְחוּנְךָ בִּה' יִתְבַרַךְ שִׁיחִיהָ בְעֶזְרְךָ, כִּי כֵן יַעֲשֶׂה, וְאֶעֱפִי שֶׁהָאֵרִיךְ הַגְלוֹת לֹא יִתֵּן לְמוֹט רִגְלְךָ.

אל ינום שומרך, כי בהיותנו בגלות דומה לישן, כאילו לא יראה בְּעֵינֵינוּ, כמו שאמר (מזמור מד, כד): עורה למה תישן ה':

(ח) ה' ישמר. בגלות ישמרך, כמו שאמר. ובצאתך מהגלות, תצא בשלום ותבוא לארץ ישראל בשלום, וישמרך מעתה ועד עולם:

העמקה: מזמורו של יעקב אבינו.

בראשית רבה וישלח טז ב:

"ויבא יעקב שלם (שם קכא) ה' ישמר צאתך ובוואך מעתה ועד עולם ישמר צאתך ויצא יעקב ובוואך ויבא יעקב שלם"
 מדרש הגדול פרשת ויצא:
 "אשא עיני אל ההרים- ר' שמואל בר נחמני דרשיה כנגד יעקב אבינו, שכששלחו אביו לישא אישה... אל יתן למוט רגלך- בידי לבן; אל ינום שומרך- בידי עשיו..."

תהלים קכא	יעקב
מילה מנחה- שמר צאתך ובוואך	והנה אנכי עמך, ושמרתיך בכל אשר-תלך, והשבתיך, אל-האדמה הזאת (בראשית כח טו) אם-יהיה אלהים עמדי, ושמרני בדרך הנה אשר אנכי הולך, ונתן-לי לחם לאכל, ובגד ללבש. כא ושבתי בשלום, אל-בית אבי (שם, כ-כא)
הנה לא-ינום ולא יישן שומר ישראל	ויפגע במקום וילן שם (שם, יא)
עזרי מעם ה' עשה שמים וארץ.	והנה שלם מצב ארצה, וראשו, מגיע השמימה (שם יב)
יומם השמש לא-יכבה וירח בלילה	הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתני מעיני (בראשית לא מ).

עיון במזמור

פסוקים א-ב: הדובר שואל ומשיב

א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת

אָשָׂא עֵינֵי אֵל – הַהָרִים מֵאֵין יבֹא עֲזָרִי:

ב עֲזָרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

אל ההרים:

ניתן לראות את נשיאת העינים להרים כחיפוש אחרי תשועה בהם – מנין יבוא עזרי בהרים הללו.

מלבי"ם

כי כאשר היה בצרה הגיע לו תשועה פתאום מלמעלה מראשי הררי עד, והוא נושא עיניו אל ההרים שמשם בא לו העזר לראות מאין יבא עזרי

ניתן לראות את נשיאת העינים להרים כחשש מהם – מול ההרים הללו מאין יבוא עזרי?
לתלמידי חמש יחידות:

מדרש תהילים:

מהו אל ההרים? יום שיבא הקב"ה בדין וישראל מסתכלין באבות שידברו עליהם זכות, ואין אב שימלט את בנו... באותה צרה ביום הדין, באותה שעה נושאים את עיניהם לאביהם שבשמים ואומרים 'כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו (ישעיהו סג)... אמר הקב"ה: אתם יודעים מי עוזר לכם- 'עושה שמים וארץ'.

המדרש מוציא את 'ההרים' מפשוטם הגיאוגרפי ומסביר אותם כדימוי ל'הרים' ההיסטוריים- האבות. ההישענות על בשר ודם, ואפילו על האבות, סופה להביא אל המסקנה הבלעדית כי 'עזרי (רק) מעם ה'.

העמקה: מהו אל ההרים?

"ההרים מסמלים כוחות טבעיים איתנים ומוצקים. המהלך בדרך ובליבו חששות, מנסה להאחז ולמצוא משען ומבטח בגורמים טבעיים. אשרי לאותו היודע כי אין מבטח בלתי ה' לבדו. רק יוצר כל, עושה שמיים וארץ, הוא השומר הנאמן המלווה את האדם יומם ולילה בצאתו ובבואו. אדם המגיע להכרה כזו זוכה אז לשמוע כמין הד של הסכמה מהסובבים אותו. כמו מן ההרים עולות באזניו הקריאות- 'אל ייתן למוט רגליך אל ינום שומרך' וכו', ואותן קריאות באות כתשובה לשאלתו 'מאין יבוא עזרי', אלא שאין גורמי טבע מדריכים את האדם בטרם מצא הוא עצמו את המענה הנכון- 'עזרי מעם ה' ". (מתוך: יסוד המעלה, עיונים בשירי המעלות בתהלים, הרב א. יהודה שביב, ירושלים תשמ"ו, עמ' 46).

פסוקים ג-ח: דברי ברכה וחיזוק הנאמרים ליוצא לדרך

המשך המזמור נאמר ע"י שותפיו של האדם, המעודדים ומחזקים אותו (מצודת דוד ג').
או: המשך המזמור הוא ברכת הפרידה שברכו אותו קרוביו וידידיו לפני יציאתו לדרך.

ג אל-יתן למוט רגלך אל-ינום שמך.

ד הנה לא-ינום ולא יישן שומר ישראל.

מלבי"ם

"הנה לא ינום, שלא ינום מחמת לאות וחולשה, ויותר מזה כי לא יישן כלל כי לא נמצא אצלו טבע השינה כלל, שכן אדם אף מי שלא ינום, מחמת עייפות הלא מוכרח הוא לישן ולהעמיד אז שומר אחר תחתיו".

ההכרזה כי הקב"ה לא ינום ולא יישן יוצרת ניגוד בין הקב"ה לבין שומרים אחרים:

א. בניגוד לשומר אנושי, המתרשל בשמירתו ועלול להירדם, הקב"ה אינו ישן וגם אינו זקוק לשינה. מכאן הביטחון המוחלט של הדובר בשמירתו.

ב. במעמד הר הכרמל פונה אליהו לעובדי הבעל ומלעיג עליהם (מל"א יח ז):

"וַיְהִי בַצְּהָרִים וַיְהִתֵּל בָּהֶם אֱלֹהֵי וַיֹּאמֶר קְרָאוּ בְּקוֹל-גְּדוֹל כִּי-אֱלֹהִים הוּא כִּי-שִׁיחַ וְכִי-שִׁיג לוֹ וְכִי-דָרַךְ לוֹ אֹלֵי יֵשֶׁן הוּא וַיִּקְצֹץ" ולעומתם: "הנה לא-ינום ולא יישן שומר ישראל".

העמקה: רד"ק: "הנה לא ינום. התנומה פחותה מן השנה. ואמר 'לא ינום', כל שכן שלא ישן, כי הוא שומר ישראל בכל עת, אפילו בגלות שומר אותנו שלא יעשו אותנו הגויים פלה, והם שונאים אותנו, והאל יתברך לא יתנם להרע לנו כפי מחשבותם. 'לא יישן', אפילו בעת שנתנו הוא שומרנו".

ה ה' שמך ה' צלך על-יד ימינך.

מצודת ציון

ה' צלך - כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל".

(הדימוי של ה' כצל לצידו של האדם הוא דימוי אישי מאד וקרוב: לעיתים אין אנו חשים בקיומו של הצל אבל אם רק נסתכל נראה אותו מיד).

העמקה: המילה "צל" עשויה להיות מובנת גם כהגנה על אדם חלש:

"רק לאַנְשִׁים הָאֵל אֶל-תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי-עַל-כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי" (בראשית יט ח).

ו יומם השמש לא יכבה וירח בלילה.

הקב"ה שומר הן מפני חום השמש ביום, והן מפני סכנות הלילה:
הייתי ביום אצלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתתי מעיני (בראשית לא מ).

העמקה: תקבולת (כיאסטית) משלימה:

הפועל "לא יכבה" מתייחס גם למה שלפניו וגם למה שאחריו:

"יומם השמש לא-יכבה וירח (לא-יכבה) בלילה.

ז ה' ישמרך מכל-רע ישמור את-נפשך :

ח ה' ישמר-צאתך ובואך מעתה ועד-עולם :

את המילים "צאתך ובואך" אפשר לפרש באופן קונקרטי, ואז נאמר כי המזמור הוא שירתו של היוצא לדרך ממנה הוא עתיד לשוב לביתו (מלחמה, עליה לרגל). או להסביר באופן נרחב: ה' ישמור את כל מעשי האדם בכל מקום ובכל זמן.

מלבי"ם : "שמירות האלה כוללים בכל המקומות ובכל הזמנים, נגד המקומות אומר: ה' ישמר צאתך ובואך", ונגד כל הזמנים אומר 'מעתה ועד עולם'.

העמקה - רד"ק :

ה' ישמרך מכל רע, שלא יזיקוך בני אדם וחיות השדה.

ישמר את נפשך, שאם יבואוך תַּחֲלוּאִים יהיו מְרוּק עֲוֹנוֹת. אבל הוא ישמור את נפשך שלא תמות מתוך החלאים :

העמקה : אמצעי סגנוני- מקצה לקצה (מריזמוס)

במזמור ביטויים לשוניים המציבים את הקצוות, על מנת לכלול את כל מה שביניהם :

"יומם השמש לא יככה וירח בלילה", "צאתך ובואך", "מעתה ועד עולם".

מלבי"ם : "יומם השמש לא יככה", תשמר מרעת השמש ביום ומרעת הירח הלילה הגם שטבעיהם מתנגדים זה לזה זה חם ויבש וזה קר ולח, ומצד שה' שומרך תהיה שמירתו בשני ענינים".

מומלץ להעזר בכתה במזמור המולחן (ראו העשרה)

הקשר רחב [רשות]

מזמורים נוספים שמרכזים ביטחון בהשגחת ה'

- מזמור ג :

ו אֲנִי שָׁכַבְתִּי, וְאִישָׁנָה; הִקְיִצְוֹתַי—כִּי ה' יִסְמְכֵנִי:
ז לא-אִירָא, מִרְבָּבוֹת עִם-- אֲשֶׁר סָבִיב, שָׁתוּ עָלַי:

- מזמור כג :

- מזמור כז (בחלקו הראשון)

- מזמור צא :

א א יֹשֵׁב, בְּסֵתֶר עֲלִיוֹן; בְּצֵל שָׁדַי, יִתְלוֹנֵן:
ב אִמַר--לֵה, מַחְסֵי וּמִצֹּדֹתַי; אֱלֹהֵי, אֲבֹטַח-בּוֹ:
ג כִּי הוּא יִצִּילֵךְ, מִפֶּחַ יְקוֹשׁ; מְדַבֵּר הוֹוֹת:
ד בְּאִבְרָתוֹ, יִסֹּךְ לְך--וְתַחַת-בְּנִפְיוֹ תַחְסֶה; צָנָה וְסִתְרָה אֲמַתּוֹ:
ה לא-תִירָא, מִפֶּחַד לִילָה; מַחֲזֵן, יַעֲוֶף יוֹמָם:
ו מְדַבֵּר, בְּאֶפֶל יְהִלֵּךְ; מִקְטָב, יִשׁוּד צְהָרִים:
ז יִפֹּל מִצִּדֶּךָ, אֶלְך--וְרִבְבָה מִימִינֶךָ: אֵלֶיךָ, לֹא יִגָּשׁ:
ח רַק, בְּעֵינֶיךָ תִּבְיֹט; וְשִׁלְמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה:
ט כִּי-אֲתָה ה' מַחְסֵי; עֲלִיוֹן, שְׁמַת מְעוֹנֶךָ:
י לא-תֵאָנֶה אֵלֶיךָ רָעָה; וְנָגַע, לֹא-יִקְרַב בְּאֵהָלֶךָ:
יא כִּי מִלְאֲכִיו, יִצְוֶה-לְךָ; לְשֹׁמְרֶךָ, בְּכָל-דְּרָכֶיךָ:
יב עַל-כַּפַּיִם יִשְׁאוּנֶךָ: פֶּן-תִּגַּף בְּאֶבֶן רִגְלֶךָ:
יג עַל-שַׁחַל וּפְתוֹן, תִּדְרֹךְ; תִּרְמַס כְּפִיר וְתַנִּין:
יד כִּי בִי חָשַׁק, וְאֶפְלָטָהוּ; אֲשַׁגְּבֶהוּ, כִּי-יִדַע שְׁמִי:
טו יִקְרָאנִי, וְאֶעֱנֶהוּ--עִמּוֹ-אֲנֹכִי בְּצָרָה; אֲחַלְּצֶהוּ, וְאֲכַבְּדֶהוּ:
טז אֲרֹךְ יָמִים, אֲשַׁבֵּיעָהוּ; וְאִרְאֶהוּ, בִּישׁוּעָתִי:

גם בברכת כהנים (במדבר פרק ו') מתוארת שמירת ה'

כד יִבְרַךְ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ:

כה יֵאָר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיְחַנְךָ:

כו יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֶּׂם לְךָ שְׁלוֹם:

כז וְשָׂמוּ אֶת-שְׁמִי עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם:

מזמור מד, מזמור לאומי המספר על מצבו השפל והבזוי של עמ"י, מתאר את הקב"ה

דווקא בדימוי של שינה:

כד עוֹרָה לְמָה תִישָׁן ה' הַקּוֹצֵה אֵל-תִּזְנַח לְנִצָּח:

כה לְמָה-פָּנִיךָ תִסְתִּיר תִשָּׁכַח עֵינֵינוּ וְלִחְצֵנוּ:

הקשר אישי [רשות]

אִשָּׁא עֵינַי אֶל-הַהָרִים - מֵאֵין יָבֹא עֲזָרִי?

המשורר מתפלל מתוך הרגשה של 'מאין יבוא עזרי', מתוך הכרה שרק מהי יבוא עזרו ולכן הוא משווע אליו.

- האם התפללתם תפילה כזו?
- האם חשתם כך פעם? כיחיד/ כציבור?

העשרה

שירים, סרטונים ומקורות אחרים

[שיר למעלות](#), יוסף קרדונר